

Осадченко І.І.

*кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри виховних технологій
та педагогічної творчості,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

Сидоренко С.І.

*вчитель вищої категорії,
спеціалізована ЗОШ № 33, м. Черкаси*

**МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ СТИМУЛЮВАТИ ТВОРЧУ
АКТИВНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЧИТАННЯ**

У статті подано матеріал щодо майстерності учителя стимулювати творчу активність молодших школярів на уроках української мови та читання.

The article describes the teacher's ability to stimulate primary schoolchildren's creativity in language and reading classes.

О. Захаренко однією із творчих таємниць учителя називав «стимул, стимул і ще раз стимул» [2, 1]. Майстерність учителя полягає у пошуку адекватних засобів стимулювання творчої активності кожного школяра, про що писали у своїх роботах В. Зінченко, О. Леонтєв, Л. Масол, О. Савченко, В. Сухом-линський, Г. Щукіна та ін.

Однак засоби стимулювання у різних науково-методичних джерелах представлені роздрібно: засобом навчання може бути як конкретний предмет (картина художника), так і узагальнене поняття (природа). У цій

статті розглянемо дидактичні можливості стимулювання творчої активності молодших школярів засобами навчального завдання.

Ми розглядаємо творчу активність як найвищий рівень активності, який виражається у здатності учня активізувати свої сили з їх ініціаторським застосуванням за умови стимулювання пізнавального інтересу, успіху розвитку творчих здібностей на основі високого рівня розвитку відповідних психічних процесів. Проте розраховувати, що усі учні щомоментно, навіть за умови вдалого учительського стимулювання ззовні, будуть постійно творчо активними – не тільки марно, а й, з точки зору перевантаження школярів, не правильно. Якщо проаналізувати проміжок уроку, на якому загальна кількість учнів, з різним темпом мовлення, мислення, тобто психічних процесів з особистісними уподобаннями, різними емоційними станами, виконує однакове програмове завдання, то рівень якості виконання завдання і час, витрачений при цьому, будуть абсолютно різними. Тоді й переривається налагоджений процес уроку безкінечними учнівськими репліками типу: «Я вже виконав роботу!» або «Що робити далі?».

Звісно, можна звернутися до, по-перше, довідника школяра; по-друге, словника; по-третє, додаткової літератури; по-четверте, роздаткового матеріалу тощо. Проте у першому випадку, як показало наше дослідження, учні початкових класів «розгублюються» серед великої кількості сторінок довідника школяра. У другому і третьому випадках – робота для учнів дещо одноманітна. І, врешті, даючи одне завдання на картці роздаткового матеріалу з теми, що вивчається на цьому уроці, учитель залишає учня шансу вибору самого завдання.

Повсякчас спрацьовує принцип емоційності навчання, тобто психологічного налаштування на певний вид роботи: навіть якщо дитина – творчо активна, то бувають моменти (погане фізичне самопочуття через хворобу, втому тощо; емоційне виснаження, роздратування тощо), коли дитина зараз не налаштована на вказаний вид роботи. А для творчості, як знаємо, потрібне натхнення. Тому майстерність учителя полягає не просто у сортуванні навчального матеріалу як засобу стимулювання творчої активності молодших школярів, а у його доборі з точки зору різноаспектності впливу змісту завдання на спосіб мислення та подальші дії учнів. Тобто серед навчальних завдань мають бути і репродуктивні, і напівтворчі, і творчі, включати у себе різноманітні підвиди роботи, тематику змісту не лише поточного розділу тощо.

Отож, щоб надати учням можливість самостійно обирати творче завдання, потрібно передусім урізноманітнити асортимент таких завдань та

розширити їхню кількість. Щоб полегшити роботу вчителя щодо їх добору, розробили, спираючись на Державний стандарт початкової загальної освіти [1], серію додаткових завдань з української мови та читання (див. додатки А-Б).

Загалом їх зміст містить завдання репродуктивного, напівтворчого та творчого характеру. Візуально вони не поділені за такими критеріями. «Додаткові завдання» у вигляді складених навпіл аркушів даються кожному учню, який розміщує їх у щоденнику або підручнику. Типологія завдань збігається із розділами програмового навчального матеріалу діючих підручників. Серед завдань з української мови зустрічаються такі самі, як у «Додаткових завданнях із читання» і, навпаки, що сприяє дотриманню дидактичних принципів систематичності та послідовності, міцності знань, умінь і навичок, наприклад: складіть казку, вірша, загадку; знайдіть слова, вжиті у прямому та переносному значенні. Завдання виконуються на основі будь-якого текстового чи поданого роздаткового матеріалу, вправи підручника.

На першому етапі роботи із додатковими завданнями маємо за мету – навчити учнів оперативно обирати завдання, яке доречно підходить до поданого тексту. Діти вивчають різноманітність завдань, швидко знаходять вказаний для тренування з учителем номер завдання. Поступово учні із легкістю орієнтуються у великому переліку завдань, згодом обираючи його із пам'яті.

На уроках читання учителі часто приділяють особливу увагу опрацюванню поетичних творів: шукають нові шляхи до розуміння та аналізу віршів, розробляють нові творчі завдання за змістом вірша, поєднують поетичні твори із іншими засобами мистецького походження, перетворюють читання вірша у гру тощо. Ми запропонували використовувати для цього розроблену нами «Роботу над віршем», що входить до «Додаткових завдань з читання» та нараховує 17 відокремлених завдань за змістом поетичного твору.

Завдання репродуктивно-аналітичного характеру системи допоможуть учням формувати уявлення про жанрові ознаки творів (прозових, поетичних, драматичних), дотримуватися алгоритму аналізу будь-якого твору. Завдання типу *«Назвіть автора твору. Чи знайоме вам це прізвище? Які твори названого автора ви вже читали?»* стимулюють розвиток пам'яті учнів, бо твори тих самих авторів зустрічаються або в одному розділі, або в одному підручнику, або у підручнику попереднього року навчання. Короткі підказки до деяких завдань – не тільки опора для учнів різних рівнів розвитку, що дозволяє здійснити диференційований підхід, а й засоби самоперевірки, що стимулює їх самостійність. Особливо такі орієнтири потрібні школярам для визначення роду (жанру) твору та для визначення засобів художньої

виразності. Зразки засобів художньої виразності, подані у дужках після завдання, спонукають наполегливість учнів. Адже учнями початкових класів мова художнього твору лише розпочинає опановуватися і знайти дитині художні засоби – нелегко. Ми неодноразово спостерігали за тим, як школярі, виконуючи це завдання, систематично зіставляли вибрані із твору образні словосполучення зі зразком. Це додавало дітям упевненості, не дозволяло розгубитися. До завдань пошукового характеру належать такі завдання, як, наприклад: «Доберіть до твору прислів'я, вірш або загадку», які стимулюють розвиток читацької самостійності школярів. До напівтворчих завдань ми відносимо, наприклад, завдання: «Введіть у сюжет твору додаткового персонажа». У ході виконання такого завдання учні розвивають уміння та навички удосконалювати, видозмінювати твір.

Завдання «Склади вірш», «Склади загадку», «Придумай за змістом твору ребус» – творчі. Спираючись на вивчений матеріал, школярам необхідно виявити творчі здібності, щоб придумати новий твір. Такі завдання мають найбільше значення для стимулювання творчо активних процесів. У змісті творчих завдань переплітаються і навчальна, і розвивальна мета уроку: щоб творити нове, необхідно досконало володіти відповідними знаннями, уміннями та навичками. Творчі завдання стимулюють усі складники творчої активності молодших школярів (пам'ять, мислення, мовлення, уяву і тощо).

Багато завдань, наприклад, № 3-4; № 8; № 10-12 (див. додаток А) не так часто, а то й зовсім не зустрічаються у діючих підручниках з читання. Однак, згідно із Державним стандартом початкової загальної освіти, в учнів повинні бути сформовані знання, уміння та навички виконання перерахованих завдань. За рівнем складності завдання розташовані упереміш, щоб учні не зупиняли свій погляд на певній частині комплексу, наприклад, завдання № 5-8 (див. додаток А). Завдання № 35-55 (див. додаток А) та № 7-17 (див. додаток Б) – для розвитку літературних здібностей і передбачають попередню методичну роботу вчителя, оскільки це – окремий напрям творчої діяльності вчителя з учнями, компонент розвивального навчання. Докладні методичні рекомендації щодо розвитку літературних здібностей молодших школярів ми подавали раніше у статтях [3-4]. Деякі завдання було уведено за ініціативи учнів, як, наприклад, завдання № 58-61 (див. додаток А).

Звертаємо увагу на завдання № 16 «Роботи над віршем» (див. додаток А) та завдання № 24 (див. додаток Б), у яких присутня роль «Суфлера». Не секрет, що учні люблять підказувати тому, хто відповідає. І як не бореться вчитель, «заборонений плід – дуже солодкий». Ми спробували «заборонене» зробити дозволеним: учню, який починав підказувати, клали на парту бейджик із написом «Суфлер» (від франц. *«підказувати»*) і з тієї миті учень офіційно отримував право підказувати та виправляти однокласника. Експеримент виявився успішним: фактично перестали підказувати «з-під тишка» ті, хто насправді лише хотіли повернути до себе увагу шумом, а не знаннями. Натомість, у процесі опитування можна було оцінити більше учнів: безпосередньо опитуваного та того, хто допомагав та виправляв. Оцінка «суфлера» залежала від рівня його підглядання у підручник.

Необхідно пам'ятати, що домінанта використання «Додаткових завдань»

– принцип стимулювання творчої активності молодших школярів на основі добровільності (відсутності натиску з боку вчителя під час учнівського вибору). Але з учнями наперед потрібно домовитися про умови почерговості вибору, оскільки деякі школярі можуть вподобати і обирати одні й ті самі завдання.

Зауважимо, що «Додаткові завдання» – комплексні, розраховані одночасно для учнів 2-4 класів (в індивідуальних випадках – для учнів 1-х класів). Дотримуючись принципу послідовності навчання, для учнів 1-2 класів учитель повинен підкреслювати завдання, які відповідають їх рівню засвоєння знань. Для здійснення корекційної роботи та диференціації навчання учитель може виділити певні номери кожному учню окремо.

До вправ, які спрямовані розвивати мовлення школярів, додаються «Опорні картки для розвитку зв'язного мовлення», які є спільними і для «Додаткових завдань з читання», і для «Додаткових завдань з української мови». Вони роздаються кожному учню або роздрібно залежно від обраної учнем ролі, або цілісною картою, яку він розташовує поруч із «Додатковими завданнями».

Подаємо основні із «Опорних карток для розвитку зв'язного мовлення»:

Професія

Я мрію стати (мені подобається) професія...

Спеціалісти такого профілю потрібні для... (Завдяки роботі людей вказаної професії...)

Людина названої професії повинна: бути... знати... вміти...

Думаю, що коли..., то зможу стати хорошим спеціалістом.

Філософ. Науковець. Експерт

Доброго дня, шановні (вельмишановні, високоповажні)... присутні (гості, колеги)... Сьогодні ми з Вами будемо обговорювати питання (проблему)... Ми знаємо, що... Головна проблема полягає у тому, що... Отже (отож)...

Ви слухали...

Депутат

Депутат ... від фракції (партії)...

Шановні (вельмишановні, поважні) панове (присутні)...

Сьогодні ми будемо розглядати дуже важливе питання... Отож, щоб вирішити це питання (проблему) на державному рівні, нам вкрай (терміново) потрібно (необхідно)... За браком часу закінчую свій виступ... (У мене все).

Дякую за увагу.

Інтерв'ю

Шановні глядачі! Сьогодні ми ведемо розмову з ... Скажіть (розкажіть; поділіться з нами; висловіть свою думку з приводу), будь ласка, ...

Орієнтовні запитання:

Що спонукало (надихнуло; стимулювало) створити...?

Найбільше враження з дитинства?

Найцікавіший випадок із життя?

Що (хто) допомагає Вам у роботі?

Над чим працюєте нині?

Ваші творчі плани?

Ваші побажання глядачам?

Щиро дякуємо за розмову! До нових зустрічей.

Інтерв'ю підготував журналіст... для телекомпанії...

Діалог

– Привіт (доброго дня)!

– Як ти ставишся до (ти бачила; ти чула; ти знаєш, що)...

– Мені подобається (не подобається)...

– Невже...

– Нарешті...

– Справді...

– Гадаю, ми ще повернемося до цієї розмови.

– До зустрічі!

Критик

Я – критик...

Я критикую... тому, що...

Вважаю, що так робити не можна, адже..

Він повівся неправильно, бо...

Я осуджую його за...

Так чинити соромно через те, що...

Адвокат

Я – адвокат...

Я захищаю... тому, що...

Вважаю, що він просто помилився, адже...

Він повівся неправильно через те, що...

Зрозумійте його, бо...

Його можна пробачити тому, що ...

Рекламний агент (антирекламний агент)

Шановні (вельмишановні, дорогі; поважні; любі) панове (чоловіки; жінки; діти; добродії; господарі)!

Пропонуємо Вашій увазі ...

Ви неодмінно (обов'язково; терміново; негайно) маєте придбати...

Адже,...

Отож, купуйте (придбайте) і Ваша оселя (дім; зовнішній вигляд) стане неповторною (чарівною; вишуканою; сучасною; екстравагантною; шикарною).

Завжди з Вами (з повагою) ... рекламний агент...

Молодші школярі природно перевтілюються у персонажів шляхом переодягання: маска вовка – і Сергійко вже грізний вовк. Як перевтілитися у філософа, оратора? Цьому допоможуть бейджики із написами відповідних ролей: «Оратор», «Речник», «Ведучий», «Депутат», «Науковець», «Філософ» і тощо. Бажано, щоб такі бейджики постійно були доступними для учнів

(лежали на столі для додаткової роботи тощо). Учні самостійно їх прикріплюють до одягу.

Дехто з учителів може зауважити: чи доречно вводити мовленнєві опори для таких серйозних і проблемних ролей як депутат, філософ, науковець і тощо? Сучасні діти, з одного боку, безперервно перебуваючи під впливом ЗМІ і чують, і бачать дорослих у цих ролях. З іншого боку, навіть реальні депутати, філософи, науковці далеко не усі уміло володіють мовленням. Отож, суть не у ролі, а у тому, щоб навчити наших дітей вільно будувати мовленнєві ситуації залежно від спілкувальної потреби. У ролі депутата чи адвоката учні можуть виступати із гумором. Частина згадуваних ролей у процесі роботи над творами запропонували учні (критик, філософ). Наприклад, аналізуючи українську народну казку «Колосок», учні виступали у таких ролях (усі зразки – не вигадані):

«Науковець». «Доброго дня, шановні присутні! Сьогодні я вам повідомлю наукові дані про мишей. Ми знаємо, що миші – найпоширеніші гризуни. Невеликі за розміром, тому проникають у найменшу дірочку. У мишей-полівок, які живуть у полі, хвіст коротший, ніж у хатніх мишей. Головна проблема полягає у тому, що вони з'їдають багато зерна у сховищах, переносять багато різних хвороб. Отож, із ними потрібно боротися. Ви слухали науковий виступ Олега».

«Депутат». «...Сьогодні ми будемо розглядати дуже важливе питання: чи можна із зерен одного колоска спекти хлібину. Щоб вирішити це питання на державному рівні, потрібно запитати експертів та науковців...».

«Експерт». «...Я хочу як експерт сказати, що із одного колоска не можна намолоти мішок борошна. Якщо взяти колосок у руку і потерти його, зернятка із колоска випадуть у долоню. Якщо розтовкти ці зернини, то із них не вийде навіть жмені борошна. Отож, з одного колоска не можна спекти паляницю...».

Експерт також може дати оцінку виконаній роботі, відповіді однокласника тощо. Згодом у одному із експериментальних класів згідно із принципом природовідповідності з'явилися постійні персональні бейджики із написами: «Експерт з біології», «Експерт з історії», «Експерт з географії».

«Філософ». «... Я хочу сказати, що для нас, людей, хліба із зерна одного колоска не спекти, а миші – маленькі, і хліб для них – маленький. Отож, мишам вистачить зерна, щоб спекти із нього хліб...».

«Рекламний агент». «...Пропонуємо вашій увазі цін, яким Півник молотив зерно. Ви неодмінно маєте його придбати. Адже, якщо ви знайдете колосок, вам буде чим його змолотити. Отож, купуйте і отримаєте у подарунок перший колосок...».

Цікавою ідеєю учнів було введення ролі «антирекламного агента». Яна П. запропонувала рекламу свого пенала. На що Юля Ч. запропонувала антирекламу силікатного клею: *«Шановні однокласники! Не пропоную вашій увазі силікатний клей. Не купуйте його! Я зробила аплікацію з паперу, щоб подарувати мамі. Деталі аплікації склеювала цим клеєм. Через тиждень мій подарунок скрутився і пожовк. Отож, не купуйте силікатний клей, якщо не хочете зіпсувати свій виріб...».*

Не викликав сумніву факт того, що мишенят Крутя та Вертя (персонажів казки «Колосок») можна легко розкритикувати. Проте рівень розвитку критичного мислення учнів виявився непередбачуваним: вони запропонували навпаки – захистити мишенят і виступили у ролі їх адвокатів: *«...Я захищаю мишенят тому, що вони – маленькі діти. Праця дітей в Україні – заборонена, а Півник примушував їх працювати»; «...Півник повівся неправильно: він казав, щоб мишенята віднесли зерно до млина. Зрозумійте, що маленьким мишенятам без нагляду дорослих не можна далеко ходити, адже по дорозі міг зустрітися Кім і з'їсти їх...».*

Як бачимо, учні змінюють стандартний зразок залежно від мовленнєвої потреби.

Ефективність «Додаткових завдань» визначена за відгуками вчителів та учнів експериментальних класів. Вона полягає у:

1. Зручності користування: широкий спектр вправ дозволив включати їх у процес уроку будь-якої теми, а нумерація – зекономити час, тому учні зміст читають самостійно. Після систематичної роботи із картками учні запам'ятовують зміст завдання відповідного номера; з часом учитель, даючи домашнє завдання, не розшифровує його, а вказує лише порядковий номер.

2. Реалізації принципу доступності через вміст матеріалу, різного за рівнем складності.

3. Реалізації принципу міцності засвоєння знань шляхом виконання вправ з метою повторення, закріплення вивченого.

4. Альтернативі самостійного вибору учнями завдання та способу його виконання (усно, письмово) відповідно із власними уподобаннями та інтересами.

5. Реалізації принципу випереджаючого навчання, шляхом вибору учнями завдань із кола тематики, яка не вивчалася. Адже серед учнів завжди є ті, з ким батьки працюють вдома, вивчаючи навчальний матеріал наперед, або

ж учні, які вчать його самостійно. Оскільки вчителю важко керувати постійно змінними, здобутими індивідуально знаннями учнів, то завдяки «Додатковим завданням» вони самі керують своїми знаннями.

6. Реалізації принципу природовідповідності, бо кожен учень обирає та виконує завдання відповідно до своїх здібностей. Наприклад, Михайло З., у якого яскраво виражені математичні здібності, усі казки складав із числовими даними та алгебраїчними комбінаціями: «... Скільки прийшло гостей до Ведмедя, якщо вони заходили вісім разів по троє?...»; вибирав у словнику найдовші слова із найбільшою кількістю глухих приголосних. Богдан О., як учень, який посилено вивчав біологію тварин та мав високий рівень розвитку художніх здібностей, складав малюнкові плани, в усіх завданнях використовував зоологічні дані. Отож, виконуючи навчальні додаткові завдання, школярі наповнювали їх зміст індивідуальними уподобаннями та знаннями.

Якось до експериментального четвертого класу з іншої школи був переведений Ярослав Г., із середнім рівнем знань, умінь та навичок читання і початковим рівнем інтересу до цього предмету, хоча, вочевидь, мав навчальний потенціал. Домашні завдання систематично не виконував. Учителька ознайомила його зі змістом та правилами користування «Додатковими завданнями», запропонувала вдома за бажанням виконати будь-яке із них. Ярослав обрав: «Продовжити твір далі». Наступного дня на уроці читання він розповів продовження оповідання. Після уроку підійшов до вчительки і сказав: «А урок читання – це цікаво! Тільки якби не нудні завдання додому, які постійно давала мені попередня вчителька: читай і переказуй». Учителька запитала: «Хіба ж ти не читав вдома твору на сьогодні?». Хлопчик задумався і посміхнувся: «Читав кілька разів, але якось не звернув на це уваги: хотів оповідання продовжити!».

Отож, від майстерності учителя, від його уміння дібрати та запропонувати учням завдання так, щоб вони не «відбували» їх, а виконували з інтересом, бажанням, залежить рівень творчої активності молодших школярів. Учителі, які уже на протязі кількох років систематично використовують «Додаткові завдання з читання» та «Додаткові завдання з української мови», очікують на дидактичні рекомендації щодо стимулювання творчої активності молодших школярів засобами навчального завдання на уроках інших навчальних предметів, зокрема – математики, що стане предметом нашого подальшого дослідження.

Додаток А

ДОДАТКОВІ ЗАВДАННЯ З ЧИТАННЯ

1. Назва твору. Чому твір так називається? Як би ви назвали цей твір?
2. Назвіть автора твору. Чи знайоме вам це прізвище? Які твори названого автора ви вже читали?

3. Визначте рід твору: проза (жанри: казка народна або літературна; оповідання, повість, повість-казка, легенда, приказка, прислів'я), поезія (пейзажна лірика, сюжетна лірика, вірш-роздум, лічилка, скоромовка, загадка, байка), драма (дитяча п'еса).
4. Визначте стиль тексту (художній чи науково-пізнавальний).
5. Визначте тему тексту (про що розповідається).
6. Знайдіть невідомі слова та з'ясуйте їх значення.
7. Назвіть основних персонажів (героїв) твору.
8. Визначте мотиви поведінки головних героїв.
9. Складіть план до твору.
10. Випишіть засоби художньої виразності: епітети (образні слова, наприклад: «*Осінній дуб нахмурений стоїть*»), порівняння («*Дівчина, немов калина*»), метафори (слова, вжиті у переносному значенні, наприклад, «*Радісно джерельцю, що з нього воду п'ють*»).
11. Знайдіть та випишіть ключові слова (важливі для розуміння тексту).
12. Знайдіть у творі слова, вжиті у прямому та переносному значенні. Поясніть їх вживання.
13. Дайте відповіді на запитання до твору.
14. Поставте до твору запитання.
15. Яка основна думка твору (що цим хотів сказати автор).
16. Перекажіть твір стисло.
17. Перекажіть твір від імені дійової особи.
18. Перекажіть твір дослівно.
19. Перекажіть твір творчо.
20. Визначте моральний зміст твору (чому повчає зміст твору).
21. Яке пізнавальне значення твору (що нового дізналися).
22. Висловіть власне ставлення до подій, зображених у творі, вчинків дійових осіб (покритикуйте або захистіть їх).
23. Складіть розповідь про одного з героїв твору.
24. Підготуйте репортаж за матеріалом твору чи його темою.
25. Виберіть у бібліотеці (вдома) твір аналогічної (подібної) теми.
26. Підготуйтеся до читання у особах.
27. Підготуйтеся до читання «ланцюжком».
28. Підготуйтеся до інсценування.
29. Доберіть до твору прислів'я, вірш або загадку.
30. Вивчіть вірш напам'ять.
31. Вивчіть прислів'я напам'ять.
32. Визначте вид дитячого видання (художня книжка, підручник, газета, журнал, словник).
33. Вкажіть елементи дитячої книги та їх призначення (обкладинка, корінець, сторінка, назва твору, прізвище автора, передмова, зміст, ілюстрації).
34. Вкажіть структурні елементи навчальної книги (абзац, підзаголовок, ілюстрація, виноска, параграф).
35. Складіть художній опис (за змістом твору; поданою темою тощо).
36. Складіть науково-пізнавальний опис (за змістом твору; поданою темою тощо).

37. Складіть твір-мініатюру (за змістом твору; поданою темою тощо).
38. Складіть загадку (за змістом твору; поданою темою тощо).
39. Складіть лічилку або скоромовку (за змістом твору; поданою темою тощо).
40. Складіть вірша (за змістом твору; поданою темою тощо).
41. Складіть казку (за змістом твору; поданою темою тощо).
42. Складіть афоризм (за змістом твору; поданою темою тощо).
43. Підготуйте за темою твору інформаційне повідомлення з додаткової літератури.
44. Продовжте твір далі.
45. Трансформуйте сумну історію у кумедну або просто придумайте щасливе закінчення історії.
46. Введіть у сюжет твору додаткового персонажа.
47. Поміняйте місцями головного і другорядного персонажів.
48. Складіть твір із протилежним змістом.
49. Замініть негативного персонажа позитивним.
50. Перенесіть події твору у нове місце.
51. Вилучіть одного з персонажів.
52. Внесіть у твір виховний момент.
53. Внесіть у оточуючий світ, описаний у творі, новий предмет.
54. Внесіть у зміст твору елементи сучасності.
55. Складіть рекламу (антирекламу) персонажу, події, предмету тощо.
56. Підготуйте пантоміму за змістом твору.
57. Намалюйте до твору ілюстрацію.
58. Намалюйте до твору малюнки-символи.
59. Складіть малюнковий план до твору.
60. Зашифруйте назву твору, імена головних героїв тощо.
61. Придумайте за змістом твору ребус (розробіть кросворд).

РОБОТА НАД ВІРШЕМ

1. Прочитайте або прослухайте вірша.
2. Яка назва вірша? Чому вірш так називається? Як би ви назвали цей вірш?
3. Хто автор вірша? Які вірші цього автора ви знаєте?
4. Який настрій викликає вірш?
5. Скільки строф у вірші?
6. Скільки рядків у кожній строфі?
7. Зачитайте рими-пари.
8. Назвіть влучні слова, словосполучення (епітети, метафори, порівняння).
9. Прочитайте вірш повторно вголос.
10. Які кольори уявляються під час читання вірша?
11. Який малюнок намалювали б до вірша?
12. Чим вірш сподобався, а чим – ні?
13. Дайте відповіді на запитання за змістом вірша.
14. Доберіть синоніми до вказаних слів.
15. Визначте основну думку вірша (що хотів сказати автор цим віршем).
16. Прорекламуйте вірш (із «Суфлером», який перевірятиме текст вірша за підручником, або без нього).

Додаток Б
ДОДАТКОВІ ЗАВДАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. Складіть речення із звертанням.
2. Складіть листа.
3. Складіть оголошення.
4. Складіть вітання.
5. Складіть запрошення.
6. Складіть діалог або підготуйте інтерв'ю.
7. Складіть монолог-розповідь.
8. Напишіть твір.
9. Складіть опис.
10. Напишіть твір-мініатюру (етюд).
11. Побудуйте міркування.
12. Підготуйтеся до диспуту.
13. Складіть казку.
14. Складіть вірша.
15. Складіть загадку.
16. Складіть скоромовку.
17. Складіть образні порівняння.
18. Знайдіть і выпишіть влучні вирази, словосполучення (образні порівняння, фразеологізми).
19. Выпишіть прислів'я.
20. Підготуйте виступ у одній із ролей: «Депутат», «Філософ», «Науковець», «Експерт», «Критик», «Адвокат» і т.п.
21. «Побрехеньки» (складіть речення про те, чого насправді не може бути).
22. «Балакуни-хвалькуни» (складіть швидкий веселий діалог про власні досягнення).
23. «Я – предмет» (складіть розповідь від імені певного предмета).
24. Підготуйте виступ у одній із ролей: «Декламатор», «Оратор», «Актор», «Диктор», «Речник», «Промовник» (із «Суфлером», який перевірятиме ваш виступ за текстом підручника та за потреби підказуватиме, або без нього).
25. «Часопис» (складіть розповідь про якусь подію у точному часовому порядку).
26. «Ведучий телепередачі» (підготуйтеся до обговорення вказаної проблеми під час телевізійної передачі).
27. Визначте тему тексту (про що розповідається).
28. Визначте основну думку тексту.
29. Доберіть до тексту заголовки.
30. Визначте тип тексту (опис, розповідь, міркування; художній, науковий).
31. Выпишіть незнайомі слова, з'ясуйте їх значення.
32. Поясніть значення певних слів.
33. Знайдіть і выпишіть слова, вжиті у прямому та переносному значенні. Поясніть.

34. Знайдіть та выпишіть з тексту омоніми (слова, які звучать і пишуться однаково), синоніми (близькі за значенням слова) та антоніми (протилежні за значенням слова). Поясніть значення.
35. Підберіть до поданих слів синоніми, антоніми (близькі за значенням слова; протилежні).
36. Знайдіть у тексті розповідні, питальні, спонукальні, окличні речення.
37. Складіть розповідне, питальне, окличне, спонукальне речення.
38. Виділіть підмет і присудок у вказаному реченні.
39. Поширте речення.
40. Встановіть зв'язок слів у реченні.
41. Знайдіть у тексті однорідні члени речення.
42. Складіть речення з однорідними членами.
43. Побудуйте і запишіть складне речення.
44. Підберіть до поданого слова спільнокореневі слова. Виділіть корінь.
45. Розберіть слово за будовою.
46. Випишіть іменники (хто? що?). У дужках поставте до них запитання. Визначте у них рід, число, відмінок.
47. Випишіть прикметники (який? яка? яке? які?). У дужках поставте до них запитання. Визначте у них рід та число.
48. Випишіть дієслова (що робити? що зробити?). У дужках поставте до них запитання. Визначте у них час.
49. Випишіть прийменники разом з іменниками, до яких вони відносяться.
50. Випишіть числівники (котрий? скільки?). У дужках поставте до них запитання.
51. Випишіть займенники (хто? чий? який?). У дужках поставте до них запитання.
52. Випишіть прислівники (як? коли? куди? де?). У дужках поставте до них запитання.
53. Проаналізуйте вибране слово як частину мови (за поданою окремо схемою).
54. Поясніть орфограму (правопис) слова.
55. Зробіть звуко-буквений аналіз вибраного слова.
56. Випишіть слова в алфавітному порядку.
57. Поділіть слова на склади та для переносу.
58. Випишіть (доберіть і запишіть) спочатку односкладові слова, потім двоскладові, трискладові і т.д.
59. Випишіть слова з ненаголошеними [e], [и], підберіть перевірні слова (якщо можна).
60. Випишіть (доберіть і запишіть) слова з буквосполученнями [дж], [дз], поділіть слова на склади для переносу.
61. Випишіть (доберіть і запишіть) слова з літерою [г].
62. Випишіть (доберіть і запишіть) слова, які пишуться з великої літери.
63. Випишіть слова з апострофом.
64. Випишіть (доберіть і запишіть) слова з подвоєними та подовженими звуками.

65. Випишіть слова, у яких є приголосні глухі звуки. Підкресліть букви, які позначають ці звуки.
66. Дайте письмову відповідь на подані до вправи у підручнику запитання.
67. «Асоціації» (скажіть, які істоти, неістоти вам пригадуються, коли ви чуєте або читаєте це слово).
68. Порівняйте предмети (тварин, рослин і т.д.), тобто визначте у них спільне, схоже, відмінне.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 1998. – № 3. – С. 1.
2. Захаренко О. Творчі таємниці вчителя // Початкова школа. – 1998. – № 3. – С. 1.
3. Осадченко І. І. Методика роботи над складанням загадок і скоромовок // Початкова школа. – 2000. – № 6. – С. 6-7.
4. Осадченко І. І. Методика роботи над складанням казки // Обдарована дитина. – 2004. – № 4. – С. 39-47.